

УДК: 027:37.014.22
316.614:343.261-052
<https://doi.org/10.18485/glasbibl.2023.29.7>

Дубравка Илић¹

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ Чачак,
dubravkailicacak@gmail.com

Мирко Дрманац

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ Чачак,
drmanac@gmail.com

ЈАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ У ПРОЦЕСУ НЕФОРМАЛНЕ ЕДУКАЦИЈЕ И СОЦИЈАЛНЕ РЕИНТЕГРАЦИЈЕ ЛИЦА НА ИЗДРЖАВАЊУ ЗАТВОРСКИХ КАЗНИ

Сажетак: Према законима, подзаконским актима, стандардима и правилима који регулишу рад јавних библиотека прописана је обавеза пружања информационих услуга потпуно једнако свим грађанима на простору локалне самоуправе која их је основала. Та обавеза се не односи само на кориснике који долазе у библиотеку, већ и на оне кориснике који се морају досегнути, а у које спадају и особе привремено или трајно лишене слободе. Међутим, у циљу испуњења те обавезе хуманистички и просветитељски идеали јавних библиотека се суочавају са специфичним и ни најмање једноставним проблемом сарадње са установама које су према природи посла који обављају, потпуно супротне. Док су јавне библиотеке, отворене и доступне свим грађанима, заводи за извршење кривичних санкција су установе затвореног типа. У раду ће се размотрити питање да ли и како јавне библиотеке у домену законских могућности могу испунити своју улогу и помоћи процес едукације и ресоцијализације лица на издржавању затворских казни.

Кључне речи: библиотечко-информационо законодавство, јавне библиотеке, извршење кривичних санкција, културно-просветна активност, затвор, друштвена реинтеграција

---

¹ Аутор је дипломирани правник са искуством у пословима кривичног правосуђа, виши дипломирани библиотекар и руководилац Одељења за матичне послове Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ Чачак.

Увод

Амерички физичар и биофизичар, професор Чикашког универзитета Џон Рејдер Плат (John Rader Platt, 1918–1992) је у раду „The Fifth Need of Man” истакао да је човеку, поред основних физиолошких потреба за ваздухом, водом, храном и склоништем потребан и пети фактор нужен за живот, а то је потреба за неким новостима.² Према Плату, то је потреба за „континуираним, новим, непредвидивим несувешним и изненађујућим протоком стимулуса”. Ово мишљење потврђује и један од најзначајнијих теоретичара библиотекарства Џеси Шир (Jesse Hauk Shera, 1903–1982). Он наводи да сваки затвореник који је провео извесно време у самици зна шта је затворско лудило и наводи експерименте у којима су људи лишени чула довођени у стање на ивици губитка разума. Шир закључује да је човек биће које не може дуго преживети у чулном вакууму.³ Потреба за информацијама не само да карактерише здрав ум, већ је неопходна и за одржавање менталног здравља.

Међутим, обезбеђивање информационих услуга лицима на издржавању затворске казне није једноставно из више разлога, јер у супротности може бити чин издржавања затворске казне и активност пружања библиотечких услуга затвореницима. Затвор је институција која има својствене прописе, принципе, правила и норме понашања усмерене на остваривање основне функције односно сврхе кажњавања. Смисао затворске казне је кажњавање особа које су осуђене за кривична дела, док са друге стране пружање библиотечких услуга ублажава ефекте казне. У многим државама, поготово оним са развијеним правосудним системима, постоји свест о потреби пружања образовних и рехабилитационих ресурса затвореницима како би им се омогућило да развију вештине и знања која ће им помоћи да се (ре)интегришу у друштво након изласка из затвора.

Библиотеке представљају важан део ових напора, пружајући кажњеницима приступ књигама, часописима и другим образовним материјалима, као и културно-просветним активностима. Ипак, постоје сукобљена мишљења о улози затворских система и ефикасности различитих приступа кажњавању и ресоцијализацији. Неки сматрају да су казне кључне за одржавање реда и правде, док други наглашавају важност рехабилитације и образовања како би се смањила стопа рецидивитета. Многе државе, суочене са великом стопом рецидивизма у извршењу кривичних дела, почеле су да поклањају велику пажњу рехабилитационој улози

² John Rader Platt, “The Fifth Need of Man”, *Horizon* 1, no. 6 (1959): 106. Податак преузет из: Kaula, P N. *Library Science Today*. Ranganathan Festschrift. Vol. 1. (BOMBAY, CALCUTTA, NEW DELHI, MADRAS, LUCKNOW, LONDON, NEW YORK: Asia Publishing House, 1965), 37, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.280791>.

³ Jesse Hauk Shera, “Social Epistemology, General Semantics and Librarianship”, in *Libraries and Organization of Knowledge*, ed. Douglas John Foskett (Hamden: Archon Books, 1965), 12, <https://archive.org/details/librariesorganiz00sher/page/n3/mode/2up>.

лишавања слободе.⁴ Стремљење савремене праксе кривичног правосуђа, у којој се нагласак постепено помера са казне на образовање и реинтеграцију, промовише библиотеке као битан елемент у оквиру програма остварења интелектуалне слободе и социјалне правде. У сваком случају, балансирање између кажњавања и пружања ресурса за побољшање квалитета живота затвореника може бити комплексно питање где одговор зависи од правних, друштвених и политичких околности у одређеној земљи.

Злочин и казна: појава затворског система

Разни облици кажњавања појавили су се упоредо са формирањем првих организованих друштвених заједница. Затворски систем, као кључни део правосудног система, има трајање колико и историја цивилизације. Према најстаријим правним изворима затварање се користило још у периоду између 2050. до 1786. године пре нове ере у старом Египту.⁵ Затварање је, испрва, имало је више економску функцију као ограничавање кретања робовима. У римском периоду практиковано је затварање људи због дугова, да би се обезбедило измирење. Дужничко ропство познато је и у старој Грчкој и другим земљама. У античком периоду затвор је био намењен чувању лица које чека суђење или извршење неке од казни (смртна, казна прогонства, телесна казна или имовинска). Римски правник Улпијан (Gnaeus Domitius Annianus Ulpianus), у периоду 170–223. или 228. године, истицао је да би „затвор требало да се користи за затварање мушкараца, а не за кажњавање”.⁶ Ово схватање затвора као „предсобља” за извршење телесних и смртних казни примењивано је и у средњем веку, па и касније. Током средњег века, затвор готово никада није представљао казну, већ је био начин осигурања да оптужени иде на суђење и/или изврши своју казну. Осим ове превентивне функције, затвор се такође користио како би се вршио притисак на појединце да испуне друштвене обавезе везане за плаћање казни или дугова. Понекад је затвор могао имати имао присилан и репресиван карактер, али сам чин затварања у суштини није представљао казну.

Историјски гледано, порекло, функцију и сврху затворског система, треба тражити у вези између права и моћи. Мишел Фуко (Michel Foucault, 1926–1984) је спровео најозбиљнију студију о настанку затвора као казног средства и облика кажњавања, уклопљеног у идеологију која преноси потребу за идентификацијом

⁴ Gary McArthur, “Prison ‘as’ punishment or Prison ‘for’ punishment” (SPS Research Paper, University of Portsmouth, 2014), https://www.sps.gov.uk/nmsruntime/saveasdialog.aspx?fileName=Gary+McArthur+Dissertation+Final2897_1562.pdf.

⁵ Zoran Stevanović, *Zatvorski sistemi u svetu* (Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2012), 14, https://www.iksi.ac.rs/izdanja/zatvorski_sistemi_u_svetu.pdf.

⁶ “The Digest of Justinian” (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985), 48.19.8.9, https://www.stephankinsella.com/wp-content/uploads/texts/justinian_digest.pdf.

и кажњавањем девијације према корективном принципу, заснованом на облицима владајућег историјског периода са становишта обичаја, религије или морала.⁷ Историјски, затвор је не само основа и исходиште кривичног система, већ и еволуција идеје о смислу и сврси кажњавања и ублажавања обичајног права, које је свој облик имало у форми јавног мучења.

До велике промене је дошло током 18. века под утицајем просветитељских идеја. Упоредо са развојем природних наука, развија се и филозофија која се ослобађа схоластичких окова и теолошке обојености која утиче на прогресивна схватања о развоју кривично-правне мисли. Почињу да се јављају све јачи протести од стране филозофа, правника и других интелектуалаца који траже да казне буду сразмерне преступима. Телесне казне се мењају оном која делује дубље, односно која „погађа душу, а не тело”.⁸ Телесна патња је и даље присутна, али казнени систем више није усмерен на мучење као начин изазивања патње. Њен циљ је био само да се услови и контролише понашање осуђених. Просто лишавање слободе увек има одређени додатни елемент који погађа тело као лоша храна, уздржавање од сексуалних потреба, изолација али повремено и насиље. Ипак, бар јавно, престаје да се масовно пролива крв као уобичајена казнена мера.

Током 19. века организација затворских установа почиње да бива битно другачија. Раније се притвор углавном вршио по градским правима, а издржавао у подрумима градских већница, тврђавама и сл. по систему заједничког затвора. Тај систем карактерише заједничко издржавање казне затвора свих осуђених лица, без обзира на узраст, пол, висину казне, врсту и тежину дела, криминогена својства личности, здравствено стање и сл. У то време нису се одвајали притвореници од осуђеника, жене од мушкараца, здрави од болесних, малолетни од пунолетних и сл. У овом систему основна сврха извршења казни лишења слободе је изолација починиоца кривичних дела из друштва. Поступање према свим затвореницима је било идентично, без било какве индивидуализације. Овај систем извршења казне лишења слободе производио је велике последице за већину осуђеника. Доводио је до криминализације оних који раније нису били криминално структурирани, а долазило је до тешких облика тортуре јаким и одраслим над слабијим и малолетним лицима. У систему заједничких затвора доминантна је појава криминалне „инфекције”, тако да су ти затвори били у ствари „школа злочинаца”.⁹ Од тада почињу да се примењују нови системи у циљу да функционисање затворских установа и боравак осуђених начини адекватним.

Током шездесетих и седамдесетих година 20. века сва нада је полагана у третман и рехабилитацију преступника. Међутим, резултати еволуције ефикасности рехабилитације преступника су показали да преваспитни и рехабилитациони

⁷ Мишел Фуко, *Надзирајћи и кажњавајћи*, Библиотека Theoria (Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1997).

⁸ Исто, 19.

⁹ Stevanović, *Zatvorski sistemi u svetu*, 28.

концепт не даје готово никакве резултате и да се број повратника у кривична дела повећава.¹⁰ Тада почиње да се уводи концепт реинтеграције као покушај да се затворски систем прилагоди потребама преступника и да се преступници припреме за поновно укључивање у животне активности након изласка из затвора. У том смислу битно је нагласити да се последњих деценија све интензивније предузимају мере на стварању модела завода који би могао да чини део друштвене заједнице и да се осуђена лица и локално становништво што чешће и интензивније сусрећу на заједничким активностима. Тај модел уједно пружа и основу за активно учешће библиотека у процесу социјалне реинтеграције осуђених лица.

Почеци и развој казненог система Републике Србије

У времену када је западна Европа пролазила кроз значајне друштвене промене које су имале израз и у кривично-правном систему Србија се налазила под османском влашћу. Правосуђе и кажњавање је вршено по османском систему и до 1804. казна лишења слободе није постојала. У времену Првог српског устанка појављује се „хапс“ за потребе утамничења и кажњавања.¹¹ Након Другог српског устанка (1815) Србија је добила аутономију чиме су се стекли услови услови за модернизацију. Већ током прве владавине Милоша Обреновића радило се на стварању модерног правног система. Увођењем Грађанског и Кривичног законика, дошло је до промена у приступу кажњавању и затварању преступника.

Од почетка 20-их година 19. века, када су настали први српски судови, поред хапса, појављује се и робија, у тешком гвожђу. Међутим, квалитативне разлике између хапса и робије није било.¹² Устројство окружних судова, од 26. јануара 1840. године, предвидело је више облика казне лишења слободе, али у пракси сводило на временску или вечну робију. Након тога казна лишења слободе све се учесталије доносила и ширило се поље њене примене. За најтежа кривична дела, уместо запрећене смртне казне често је изрицана казна лишења слободе.

У другој половини 19. века, Србија је сведочила развоју затворских институција. Увођење модерних затвора и промена у приступу кажњавању одражавали су европске трендове тога доба. Затвори су постајали све специфичнији и наменски прављени за смештај осуђеника. Значајан помак на том пољу постигнут је већ крајем 1851, када је основан нарочит казнени завод на простору Топчидера као прва установа тог типа у Кнежевини Србији. „Робијашница“ је била установа чији је задатак био да прибира и преваспитава кажњенике из читаве Кнежевине.

¹⁰ Исто, 50.

¹¹ Зоран Мирковић, *Карађорђево Законице: (кривично, породично и државно право устаничке Србије)*, Библиотека Монографије (Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за публикације, 2008), 70-73.

¹² Зоран Мирковић, „Казна лишења слободе у Србији 1804-1860. године”, *Зборник Радова* 47, бр. 1 (2013): 158, <https://doi.org/10.5937/zrpfns47-3637>.

Србија је 1860. године увела Казнени законик. Одредбама Законика раскинуто је брутално телесно кажњавање у виду бичевања штапом и камџијом.¹³

Након казног завода на Топчидеру основан је казни завод у Пожаревцу 1865. а затим у Нишу 1878. Данас, Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде Републике Србије у свом саставу има девет казно-поправних завода (Пожаревац–Забела, Сремска Митровица, Ниш, Сомбор, Београд–Падинска скела, Шабац и Ћуприја), 17 окружних затвора (Београд, Врање, Зајечар, Зрењанин, Крагујевац, Краљево, Крушевац, Лесковац, Неготин, Нови Пазар, Нови Сад, Панчево, Прокупље, Смедерево, Суботица, Ужице, Чачак), Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву, Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу, Специјална затворска болница затвореног типа у Београду и Васпитно-поправни дом за малолетнике полуотвореног типа у Крушевцу.¹⁴

Установе за извршење кривичних санкција Републике Србије¹⁵

¹³ Момчило Грубач, *Телесна казна у Србији од Првој српској устанка (1804) до њеној укидања (1873): 130 година од укидања телесне казне у ослобођеној Србији*, (Београд: Службени гласник, 2004).

¹⁴ Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде Републике Србије, „Установе за извршење кривичних санкција,” преузето 2. децембра 2023, <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivичnih-sankcija/>.

¹⁵ Илустрација је преузета са интернет сајта Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде Републике Србије.

Законски њројиси и стѝручне смернице рада са лицима осуђеним на издржавање зајворске казне

Право на информисаност и образовање представљају базична људска права. При разматрању правног оквира у коме треба посматрати проблем приступа библиотекара установама за извршење кривичних санкција требало би кренути од докумената највише правне важности. *Универзална декларација о људским њравима* Уједињених нација (1948) у чл. 19 гарантује слободу мишљења, говора и информисања као основна људска права:

*Свако има њраво на слободу мишљења и изражавања, шѝо обухвати и њраво да не буде узнемираван збој свој мишљења, као и њраво да њражи, њрима и шири информације и идеје било којим средстѝвима и без обзира на њранице.*¹⁶

Овај члан повеље УН је полазна тачка свих правних формулација донетих касније у циљу остварења принципа универзалне слободе информација и обавезујућ је за све државе чланице. На 55. општој скуштини ИФЛА (International Federation of Library Associations and Institutions) која је одржана у Паризу 1989. године изражена је приврженост овом члану повеље. Слободан приступ информацијама и право на образовање су у директној вези са слободом мишљења и изражавања, односно њен предуслов. Овај принцип је истакнут у низу међународних докумената које су донеле УНЕСКО и ИФЛА са позивом да се прихваћена начела примене на државном нивоу:

- *IFLA/UNESCO МАНИФЕСТ ЗА ЈАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ (1994, 2022) – IFLA/UNESCO PUBLIC LIBRARY MANIFESTO,*
- *IFLA/UNESCO МАНИФЕСТ ЗА ШКОЛСКЕ БИБЛИОТЕКЕ (1999) – IFLA/UNESCO SCHOOL LIBRARY MANIFESTO,*
- *IFLA ГЛАЗГОВСКА ДЕКЛАРАЦИЈА О БИБЛИОТЕКАМА, ИНФОРМАЦИОНИМ СЕРВИСИМА И ИНТЕЛЕКТУАЛНОЈ СЛОБОДИ (2002) – THE IFLA GLASGOW DECLARATION ON LIBRARIES, INFORMATION SERVICES AND INTELLECTUAL FREEDOM,*
- *IFLA ИНТЕРНЕТ МАНИФЕСТ (2002) – THE IFLA INTERNET MANIFESTO,*
- *АЛЕКСАНДРИЈСКИ МАНИФЕСТ: БИБЛИОТЕКЕ – ИНФОРМАЦИОНО ДРУШТВО НА ДЕЛУ (2005) – ALEXANDRIA MANIFESTO ON LIBRARIES, THE INFORMATION SOCIETY IN ACTION,*
- *АЛЕКСАНДРИЈСКИ МАНИФЕСТ О ИНФОРМАЦИОНОЈ ПИСМЕНОСТИ И*

¹⁶ General Assembly of United Nations. *Universal Declaration of Human Rights* (1948), [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_217\(III\).pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_217(III).pdf).

ДОЖИВОТНОМ УЧЕЊУ (2005) – THE ALEXANDRIA PROCLAMATION ON INFORMATION LITERACY AND LIFELONG LEARNING

- IFLA/ UNESCO МАНИФЕСТ ЗА МУЛТИКУЛТУРАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ (2008) – IFLA/UNESCO MULTICULTURAL MANIFESTO,
- ЕТИЧКИ КОДЕКС ЗА БИБЛИОТЕКАРЕ И ИНФОРМАЦИОНЕ СТРУЧЊАКЕ (2012) – PROFESSIONAL CODE OF ETHICS FOR LIBRARIANS
- IFLA – ЛИОНСКА ДЕКЛАРАЦИЈА О ПРИСТУПУ ИНФОРМАЦИЈАМА И РАЗВОЈУ (2014) – IFLA – LYON DECLARATION ON ACCESS TO INFORMATION AND DEVELOPMENT.

У ИФЛА/УНЕСКО Манифесту за јавне библиотеке истиче се чак и обавеза јавних библиотека да пруже услугу затвореницима:

Услуге јавне библиотеке људима се на основу једнаког приступа свима, без обзира на године, расу, пол, религију, националност, језик или друштвени статус. Посебне услуге и материјали се морају обезбедити за кориснике који не могу, из било које разлоге, да користе редовне услуге и материјале на пример језичке мањине, особе са инвалидитетом или особе у болници или затвору.¹⁷

ИФЛА је 1992. издала прво издање посебних *Смјерница за библиотечке услуге затвореницима* (IFLA Guidelines for Library Services to Prisoners). Последње, четврто издање представљено је на *IFLA WLIC* у Даблину 2022. У *Смјерницама* 10. поглавље се у потпуности односи на сарадњу затворских и јавних библиотека. Овај документ је изузетно битан јер износи опширне и детаљне препоруке како се сарадња може остварити.

Устав Републике Србије („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006 и 115/2021), као најважнији државни правни документ, у чл. 3, став 1 и чл. 18, став 3 признаје важеће међународне стандарде људских права.¹⁸ Такође, *Устав* у чл. 28 додаје: „Према лицу лишеном слободе мора се поступати човечно и с уважавањем достојанства његове личности”.¹⁹ У чл. 46, став 1 јамчи се „слобода мишљења и изражавања, као и слобода да се говором, писањем, сликом или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје”.²⁰

У правној сагласности са одредбама *Устава* налази се најважнији документ који регулише рад библиотека. Чл. 5, став 2 *Закона о библиотечко-информационој делатности* („Сл. гласник РС”, бр. 52/2011 и 78/2021) гласи:

¹⁷ IFLA/UNESCO, *IFLA/UNESCO Public Library Manifesto* (1994), <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/168/1/pl-manifesto-en.pdf>.

¹⁸ Народна скупштина Републике Србије, „Устав Републике Србије”, *Сл. гласник РС*, бр. 98 (2006), <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

Библиотеке, под једнаким условима и без обзира на разлике, обезбеђују свим грађанима остваривање људских права у домену слободе изражавања, стваралаштва, интелектуалних и других грађанских слобода, као и остваривање комуникације с другим грађанима и интелектуалним добрима у земљи и иностранству.²¹

Међутим, Закон о извршењу кривичних санкција („Сл. гласник РС”, бр. 55/2014 и 35/2019) не предвиђа изричито и јасно могућност сарадње јавних библиотека и установа за извршење кривичних санкција. Члан 121. гласи:

Осуђени има право да набавља дневну и периодичну штампу о свом пројекту и да користи група средства јавног обавештавања. Осуђени може да чита књиге из библиотеке завода и књиге које сам прибави.²²

Мада овај Закон не предвиђа директну сарадњу јавних библиотека и установа за извршење кривичних санкција, јасно је да уколико не постоји наменска затворска библиотека, та је сарадња могућа посредно. Комуникација јавне библиотеке са корисником би се остварила преко посебно одређеног лица. У овом смислу треба поменути и чл. 122 који гласи:

Осуђени има право на основно и средње образовање, које се сходно пројектима који уређују образовање организује у заводу. Завод организује и групе видове образовања осуђених.²³

Поменути члан отвара могућност организовања културно-просветних активности у оквиру самих затворских установа у циљу неформалног образовања осуђених лица као помоћ ресоцијализацији и реинтеграцији након одслужења казне. Међутим, примена међународних препорука и државних закона у пракси суочена је са реалним изазовима. Иако осуђеници имају информационе потребе и читалачке интересе сличне људима који се налазе изван тамничких зидина, налазе се под другачијим животним режимом. Уколико затворска установа покаже спремност да отвори капије библиотекари морају имати потпуно уважавање према установи која их је примила, уз поштовање потребе да се редовно врши потпуни увид у то шта се доноси и како се користи по унапред одређеној процедури.

У Републици Србији према подацима базе Матичних библиотека Србије регистрована је минимална активност затворских библиотека, што је разумљиво

²¹ Народна скупштина Републике Србије, „Закон о библиотечко-информационој делатности”, *Сл. гласник РС*, бр. 52 (2011), <https://www.pravno-informacioni.sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/52/1>

²² Народна скупштина Републике Србије, „Закон о извршењу кривичних санкција”, *Сл. гласник РС*, бр. 55 (2014), <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/55/2/reg>

²³ Исто.

јер се ради о посебном типу установа. Већина људи има улепшану слику затворске библиотеке налик виђеној у познатом филму „Бекство из Шошенка”, у којој ради стари библиотекар Брукс (Brooks Hatlen). Ипак, стварност је битно другачија због чега је помоћ јавних библиотека у том погледу веома смислена. У ком облику ће се сарадња остварити је врло битно питање и јер од тога зависи финансирање и ангажовање људских ресурса. Сарадња јавних библиотека и установа за извршење кривичних санкција може бити организована по следећим моделима:

- затворска библиотека као огранак јавне – начин потпуног пружања услуга које нуди матична јавна библиотека,
- блиска сарадња – затворска библиотека као самостална организациона јединица која проширује своје услуге нудећи корисницима публикације партнерске јавне библиотеке путем међубиблиотечке позајмице,
- повремена сарадња – помоћ јавне библиотеке затворској библиотеци у обуци особља и организацији културно-просветних активности.

Први модел користи се у Норвешкој где су затворске библиотеке део националне библиотечке мреже и раде као огранци јавних библиотека.²⁴ Услуге финансира влада преко споразума између Националне библиотеке Норвешке и локалне управе у којој се налазе установе. У свим затворским библиотекама Норвешке запослени су професионални библиотекари. Други, претежно економски модел се користи у Великој Британији.²⁵ Суочене са резањем трошкова и релативно високом ценом набавке нових књига британске затворске библиотеке се налазе у стању активне кооперације са јавним библиотекама. Управе затвора плаћају накнаду јавним библиотекама док су јавне библиотеке дужне да обезбеде затвор са довољно књига. После више деценија то је постао подразумевани модел рада затворских библиотека. Трећи модел се углавном односи на библиотеке које имају лимитиран обим сарадње са јавним библиотекама. То није константан и одржив модел већ се јавља по потреби и као резултат повремених иницијатива.

Пројекат „Књига као лек”

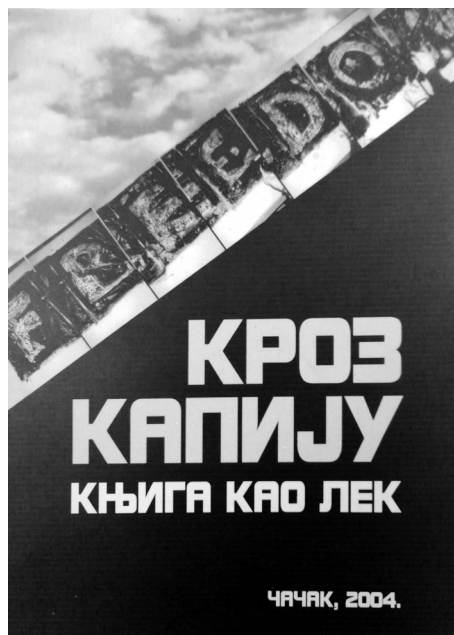
Извештај Хелсиншког одбора за људска права под насловом „Затвори у Србији: април 2004 – април 2005” наводи стање затворских библиотека.²⁶ Извештај

²⁴ Lisa Krolak, *Books beyond Bars: The Transformative Potential of Prison Libraries* (Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2019), https://unesdoc.unesco.org/notice?id=p:usmarcdef_0000369835.

²⁵ Исто.

²⁶ Marija Jelić i dr., *Zatvori u Srbiji: april 2004 – april 2005*. (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2005), [https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Zatvori u Srbiji 2004-2005.pdf](https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Zatvori%20u%20Srbiji%202004-2005.pdf).

показује да у већини посматраних установа наменска библиотека не постоји или се налази у просторијама које нису адекватне за ту намену. Фондови броје од 200 до 500 књига, састављени углавном од старијих и неактуелних издања још из социјалистичког периода. Подаци добијени анкетом наводе да корисници или не знају за постојање библиотеке, или често немају ни могућност за њено коришћење. У Васпитно-поправном дому у Крушевцу фонд поред тога што је био застарео, није био ни прилагођен узрасту деце која се ту налазе. Светли примери су стручни сарадници и васпитачи окружних затвора у Врању, Крушевцу и Чачку који су остварили сарадњу са градским библиотекама, узимали књиге на реверс и мотивисали

Монографија *Кроз капију: књига као лек*

осуђена лица на читање. Посебно треба поменути библиотеку Окружног затвора у Суботици. У њој су добри услове за читање, поседује богат и вишејезични фонд на српском, мађарском, немачком, словачком и мађарском језику који броји више од 3.000 књига, те тиме представља вероватно и најбољу затворску библиотеку у Републици Србији.

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” је 25. јуна 2001. године је послала документацију за пројекат „Књига као лек” на Конкурс Института за отворено друштво у Будимпешти и Фонда за отворено друштво у Београду који је био намењен библиотекарима са циљем да се унапреде библиотечке услуге намењене новим или занемареним корисничким групама. То се односило и на „грађане који стално или повремено нису у могућности да напусте институције које о њима брину (болнице, центри за незбринуту децу и децу под надзором, затвори итд.)”²⁷

Планирано је да се пројекат реализује у Окружном заводу у Чачку у трајању од две године, од октобра 2001. до октобра 2003.

Овај сложен пројекат је имао два аспекта. Била је омогућена бесплатна позајмица књига особама које су у притвору и онима на издржавању временских казни од три до шест месеци. Особама у притворској јединици су према правилима службе и закону достављане књиге по њиховом избору. Други аспект се односио на организацију културно-просветних активности у којима би се кроз предавања из различитих области (култура, историја, религија, спорт итд.), дебате и радионице,

²⁷ Даница Оташевић, „Књига као лек”, *Глас Библиотеке* 9, бр. 10 (2003): 86.

лицима привремено лишеним слободe омогућило задовољење културних потреба.²⁸ Ови облици рада остваривани су једном недељно, одржавани у заједничкој затворској просторији са почетком у 19 часова. Ангажован је већи број сарадника запослених у сектору чачанске културе и просвете.

Овај пројекат је извршен у складу са чл. 121 *Закона о извршењу кривичних санкција*. Особа преко које се обављала комуникација са читаоцима у Окружном заводу била је Васка Грујић, специјални педагог. У Књизи уписа Позајмног одељења пронађен је податак да је 2. новембра 2001. извршен први упис под бр. 1749. О успеху пројекта сведочи и податак да је 15. јануара 2004. на задужењу у Окружном затвору у Чачку било 22 књиге.²⁹ Искуства стечена током реализације пројекта опширније су представљена у књизи *Кроз кайију* (2004).³⁰

Закључак

Помоћ лицима на издржавању затворске казне у циљу задовољења њихових информационих потреба, едукације и ресоцијализације представља повољан терен за дефинисање и јачање друштвене улоге јавних библиотека. Ипак библиотекарима морају изузетно водити рачуна о типу казнене установе у коју желе да уђу, односно да ли полуотвореног или затвореног типа. Такође, морају се донети посебне процедуре уколико се ради о услузи притвореницима у процесу истраге, осуђеницима за лакша или пак тешка кривична дела.

Библиотекар може имати велики значај у њиховој свакодневици као фактор смањења душевних патњи које изазива искуство боравка у затвору. Из тог разлога већина затвореника цени библиотеку и поштује посао који обавља библиотекар. Није необично да затвореници прва искуства као корисници библиотеке стекну баш током боравка у затвору. У том смислу важно је обезбедити све затворенике правичним, слободним и квалитетним приступом информацијама и знању али сходно режиму затворске установе. При томе никако се не сме губити из вида чињеница да се ради о специјалним установама, чија се специфична правила понашања морају поштовати и у којима се могу десити сусрети и са починиоцима тешких кривичних дела.

Са становишта јавног интереса модел међуинституционалне сарадње затворских установа и јавних библиотека помаже друштвену реинтеграцију затвореника и има вишеструке користи. Несумњиво је партнерске установе могу боље и сврсисходније испуњавати своју друштвену улогу, а појединци којима је омогућено информисање и развој вештина имају веће шансе да превладају прошлост и постану вредни и уважени чланови својих заједница.

²⁸ Исто, 88.

²⁹ Исто, 91.

³⁰ Даница Оташевић, прир., *Кроз кайију: књиџа као лек* (Чачак: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, 2004).

Литература

1. Fuko, Mišel. *Nadzirati i kažnjavati*. Biblioteka Theoria. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1997. (na ćirilici)
2. General Assembly of United Nations. *Universal Declaration of Human Rights* (1948). [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_217\(III\).pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_217(III).pdf).
3. Grubač, Momćilo. *Telesna kazna u Srbiji od Prvog srpskog ustanka (1804) do njenog ukidanja (1873): 130 godina od ukidanja telesne kazne u oslobođenoj Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik: 2004. (na ćirilici)
4. IFLA/UNESCO. IFLA/UNESCO Public Library Manifesto (1994). <https://repository.ifla.org/handle/123456789/168>.
5. Jelić, Marija, Igor Kuzmanović, Gordana Lukić Samardžija, Nataša Novaković i Marijana Obradović. *Zatvori u Srbiji: april 2004 – april 2005*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2005. <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Zatvori%20u%20Srbiji%202004-2005.pdf>.
6. Krolak, Lisa. *Books beyond bars: the transformative potential of prison libraries*. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2019. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369835>.
7. McArthur, Gary. *Prison ‘as’ punishment or Prison ‘for’ punishment*. SPS Research Paper. University of Portsmouth, 2014. https://www.sps.gov.uk/nmsruntime/saveasdialog.aspx?fileName=Gary+McArthur+Dissertation+Final2897_1562.pdf.
8. Mirković, Zoran. *Karađorđev Zakonik: (krivićno, porodićno i državno pravo ustanićke Srbije)*. Biblioteka Monografije. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta, Centar za publikacije, 2008. (na ćirilici)
9. Mirković, Zoran. „Kazna lišenja slobode u Srbiji 1804-1860. godine”. *Zbornik radova* 47, 6p. 1 (2013): 155-70. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0550-2179/2013/0550-21791301155M.pdf>. (na ćirilici)
10. Narodna skupština Republike Srbije. „Ustav Republike Srbije”. *Sl. glasnik RS*, br. 98 (2006) i 115 (2021). <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>. (na ćirilici) Narodna skupština Republike Srbije.
11. „Zakon o Bibliotećko-Infoamacionoj Delatnosti”. *Sl. glasnik RS*, br. 52 (2011) i br. 78 (2021). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/52/1>. (na ćirilici)
12. Narodna skupština Republike Srbije. „Zakon o izvršenju krivićnih sankcija”. *Sl. glasnik RS*, br. 55 (2014). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/55/2/reg>. (na ćirilici)
13. Otašević, Danica. „Knjiga kao lek”. *Glas biblioteke* 9, br. 10 (2003): 85-93. (na ćirilici)
14. Otašević, Danica, prir. *Kroz kapiju: knjiga kao lek*. Čaćak: Gradska biblioteka „Vladislav Petković Dis”, 2004. (na ćirilici)
15. Platt, John Rader. “The Fifth Need of Man.” *Horizon* 1, br. 6 (1959): 106-11.

16. Shera, Jesse Hauk. "Social Epistemology, General Semantics and Librarianship." In *Libraries and Organization of Knowledge*, edited by Douglas John Foskett, 12-17. Hamden: Archon Books, 1965. <https://archive.org/details/librariesorganiz00sher/page/n3/mode/2up>.
17. Stevanović, Zoran. *Zatvorski Sistemi u Svetu*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2012. https://www.iksi.ac.rs/izdanja/zatvorski_sistemi_u_svetu.pdf.
18. "The Digest of Justinian." Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985. https://www.stephankinsella.com/wp-content/uploads/texts/justinian_digest.pdf.
19. Ministarstvo pravde. „Ustanove za izvršenje krivičnih sankcija”. Uprava za izvršenje krivičnih sankcija. Preuzeto 2. 12. 2023. <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivicnih-sankcija/>. (na ćirilici)

PUBLIC LIBRARIES IN THE PROCESS OF INFORMAL EDUCATION AND SOCIAL REINTEGRATION OF THE PERSONS SERVING PRISON SENTENCES

Summary

According to the laws, bylaws, standards and rules that regulate the work of public libraries, there has been an obligation prescribed that information services should be provided equally to all citizens in the area which has been under local government authorization. That obligation does not refer only to the users who visit the library, but also to those who must be reached, which includes persons temporarily or permanently deprived of liberty. Nevertheless, public libraries confront a specific and complex problem of cooperation with institutions that are by its nature opposite to them while trying to fulfill their obligation that incorporates humanistic and enlightening ideals. Contrary to public libraries being open and available to all citizens, the institutions in charge of enforcing criminal sanctions are restrictive. The paper will discuss the issue of how and whether public libraries could fulfill their role of helping persons serving prison sentence through education and resocialization.

Keywords: Law of Library and Information Science, public libraries, enforcement of criminal sanctions, cultural and educational activities, prison, social reintegration

Dubravka Ilić
Mirko Drmanac